

Onderwerp: Geschiedenis m Sint-Nicolaascomplex

Datum: 31 juli 2007

Kenmerk: -

Contactpersoon: Paul van Yperen

Over religieus erfgoed, dreigende sloop en twee ingehuurde varkens

Een rondgang door het Sint-Nicolaascomplex

Tussen 1950 en 1965 maakte de Nederlandse kerkbouw een opmerkelijke bloei door. Er zijn in deze periode ruim 1500 kerken gebouwd, zowel katholieke als protestantse (1). Ook het gebruik van moderne materialen en industriële constructies raakte in opmars en architecten experimenteerden met nieuwe plattegronden en ruimtelijke opstellingen. Al het enthousiasme ten spijt bleek eind jaren zestig de ontkerkelijking niet meer te stoppen, met leegstand tot gevolg. Het overkwam ook het Sint-Nicolaascomplex in Amsterdam-Zuid. Bij een rondgang door de gebouwen met architect Frans Boogers komt het verleden weer even tot leven. "Achter deze deur moet de huiskapel voor de kloosterlingen zich bevinden", vertelt Frans Boogers enthousiast (2). Nadat Elias Tieleman, projectleider bij Platform 21, een van de huidige 'bewoners' van het Nicolaascomplex, de code heeft ingetoetst zwiept de deur open. Binnen staan talloze dozen, afgedankte maquettes en tentoonstellingsmaterialen. Een scheidingswand heeft de oorspronkelijk langgerekte ruimte opgedeeld. "Op deze verhoging stond het altaar, en daar stonden de banken", vervolgt Boogers, wijzend in de richting van een tussenwand van gipsplaat, waarachter zich volgens Tieleman nog een kantoortje bevindt. Ondanks de rommel hangt er nog een mystieke sfeer. Misschien wel door het daglicht dat via de fraai gedetailleerde lichtvanger, een vide en schuine witte wand, indirect de ruimte binnenstroomt. Het is slechts een van de vele vergeten details van de kloostertoren die verwijzen naar de oorspronkelijke functie van het gebouw dat onlosmakelijk verbonden is met naastgelegen ronde kapel en het Sint-Nicolaaslyceum.

Pagina: 2 van 8

Het complex

Het Sint-Nicolaascomplex werd eind jaren vijftig ontworpen door Lau Peters (1900-1969) samen met zijn zoon J.Th. (Ted) Peters en Ben Spångberg. Boogers werkte in die tijd als beginnend architect op het bureau van Peters sr. en zette vrijwel alle gebouwen van het complex op tekening. Vanaf 1970 vormde hij samen met Peters jr. het architectenbureau Peters en Boogers en werkte aan zeer uiteenlopende ontwerp-opgaven. Ook restaureerde hij tal van spraakmakende Amsterdamse kerkgebouwen, waaronder de Moses en Aäronkerk van T.S. Suys (1783-1861) aan het Waterlooplein en de Sint-Nicolaaskerk van architect A.C. Bleijs (1842-1912), schuin tegenover het Centraal Station.

Hierdoor koestert Boogers een bijzondere belangstelling voor religieus erfgoed en is ook erg begaan met het Sint-Nicolaascomplex, dat sinds het vertrek van de kloosterlingen in 1998, in verval en in de vergetelheid raakte. Het kloostergebouw werd korte tijd bevolkt door antikraakwachten en de kapel stond leeg. Krakkers ontdekten de kapel in 2001 en doopten het kerkje om tot 'Zuidas'. Ze organiseerden er experimentele muziek- en kunstactiviteiten en wisten daarmee een select gezelschap cultuurliefhebbers aan de plek te binden. Tieleman herinnert zich nog een gezellig barbecuefeest dat hij hier bijwoonde toen hij nog studeerde. Het klooster werd vervolgens herontdekt en bood korte tijd onderdak aan het Sandberg Instituut, een masteropleiding die verbonden is aan de Gerrit Rietveld Academie. Sinds 2006 is de kapel in gebruik voor exposities en andere activiteiten door Platform 21 en Virtueel Museum Zuidas. Op de benedenverdieping bevindt zich restaurant As. Het kloostergebouw is in 2007 in gebruik genomen als kantoorruimte door Prensela Dutch Platform for Design and Fashion, Platform 21 en Virtueel Museum Zuidas, en als woon/werkruimte voor kunstenaars.

De oprichting van een tweede 'katholieke middelbare school voor jongens', in de jaren 1945-46, vormt de aanleiding voor de bouw van het religieuze

complex. "Binnen katholieke kringen was het destijds gebruikelijk om een klooster in te schakelen bij de oprichting van een dergelijk onderwijsinstituut", vertelt Boogers, "in dit geval was dat de Johannesstichting: 'Priesters van het Heilige Hart', uit Breda. Het schoolcomplex moest dus worden voorzien van een kapel en een klooster om de initiatiefnemers in te kunnen huisvesten."

Toch had de bouw van het schoolcomplex prioriteit. De school was in de beginjaren gehuisvest in tijdelijke, te kleine onderkomens. Toen in overleg met het Gemeentelijk Grondbedrijf een terrein aan de Prinses Irenestraat beschikbaar kwam verrezen er eerst enkele noodgebouwen. Architect Lau Peters schrijft in de ontwerpverlichting: "Op dat moment stonden wij voor de zware opgave een volledig lyceum te ontwerpen, dat al het leed die de vorige schoolgaande jeugd aangedaan was, op een juiste manier te

Pagina: 3 van 8

lenigen." (4) Met de bouw van een 24-klassige school met bijgebouwen werd begonnen in het voorjaar van 1957. Trots vermeldt Peters in zijn verlichting dat de eindexamens in de zomer van 1959 in het nieuwe schoolgebouw konden worden afgenomen. In de jaren daarop kwamen de kapel, het klooster en als laatste de katholieke middelbare meisjesschool Sint Pius gereed.

Kloostergebouw

Over een kloostergebouw in hoogbouw en de ronde kapel was men eind jaren vijftig in bouwkundige kringen erg enthousiast: "De architect heeft hier een vorm gekozen die in de bouwsector revolutionair mag heten", schrijft N.W. Mäkel in de Technische Gids. (5) Omdat de beschikbare ruimte beperkt was besloten de architecten de verschillende kloosterfuncties te 'stapelen'. Peters schrijft in z'n ontwerpverlichting: "Gezien het verschillend karakter van de bewoners nl. paters-leraren en paters-theologanten, was het voor het bestuur geen bezwaar, de zit- en slaapkamers op meerdere verdiepingen te situeren, hiermee de typische kloostersfeer van lange kloostergangen vermijdend, zodat naar onze mening een duidelijk woongebouw naast het liturgische centrum gesitueerd kon worden." (6) Ondanks dat de opdrachtgever akkoord ging met een flatgebouw, wenste deze toch ook typische kloosterkenmerken terug te zien in het ontwerp. In het door pater Bos opgestelde programma van eisen blijkt het conservatisme van de opdrachtgevers: "Het doel van de nieuwbouw is het huisvesten van kloosterlingen. Het geheel zal dan ook vrij sober van opzet dienen te zijn en elke overdaad zal moeten worden vermeden. Al wordt tegenwoordig afgeweken van traditionele kloosterbouw toch zal de architect er wel zorg voor willen dragen, dat zowel het inwendige als het uitwendige op een klooster lijkt en door opzet, stijl en vorm afwijkt van een gewoon flatgebouw" en: "Gaat men een klooster bouwen dan kan door goed overleg datgene bereikt worden wat men zich voorstelt te bouwen. Zo gaan onze gedachten bijvoorbeeld uit de wanden van de gangen in schoon-metselwerk op te trekken met aanbrenging van enkele boogjes." (7)

De huiskapel van de kloosterlingen bevindt zich in het souterrain van het gebouw, samen met de oorspronkelijke dienstruimtes zoals een fietsenstalling, een wijnopslag, een koelcel, momenteel gebruikt door Restaurant As, en enkele technische ruimtes. Op de begane grond van het kloostergebouw, enkele traptreden boven het maaiveld, bevonden zich de hoofdentree, enkele spreekkamers, twee eetzaal (een voor de patersleraren en een voor de paters-theologanten) en de keuken, die nog steeds als zodanig in gebruik is. Op de eerste verdieping bevonden zich een studiezaal met bibliotheek en twee recreatiezalen. Op de tweede tot en met zesde verdieping waren de zit- en slaapkamers van de paters en broeders gesitueerd.

Pagina: 4 van 8

Sinds 2007 zijn de begane grond en de eerste en tweede verdieping in gebruik door Premsele en Platform 21. Op de begane grond ligt prominent een groot zwart kleed ontworpen door Benno Premsele (1920-1997) voor Van Besouw in Goirle. Het is een van de vele eerbetonen in het gebouw die Premsele aan haar naamgever bewijst. Er zijn enkele vergaderruimtes ingericht die de naam dragen van belangrijke opdrachtgevers van de Nederlandse vormgever en designpromotor. Op de eerste verdieping siert een uitvergroete foto van een door Premsele ingerichte Bijenkorfetalage de wand. Ook zijn er her en der productontwerpen van Premsele in het

gebouw te ontdekken. Het interieurontwerp is van het Amsterdamse bureau Opera Ontwerpers, dat ondermeer een nieuwe inpandige trappartij aanbracht, om de Premislaorganisatie makkelijker als een geheel te laten functioneren. Op de derde verdieping huist het Virtueel Museum Zuidas en op de vierde en vijfde bevinden zich gastenverblijven voor beeldende kunstenaars die op uitnodiging van het museum werken aan uiteenlopende projecten. De inventieve bewegwijzering is ontworpen door Cyprian Koscielniak.

“Kijk”, vertelt Boogers buiten voor de gevel van het kloosters: “de kloosterhiërarchie zie je terug in de raampartijen. De paters hadden een ziten een aparte slaapkamer terwijl de theologanten (priesters in opleiding) gecombineerde zit-slaapkamers hadden met kleinere raampartijen op de bovenste twee verdiepingen. Afwijkend is ook de maatvoering van de ramen op de begane grond en eerste verdieping, zodat deels aan de buitenkant de functionele opbouw van het klooster afleesbaar is.” Ook wijst Boogers op andere details. De betonnen bovenkant van elk raam is naar binnen afgerond, waardoor de raamopening een organisch geheel vormt met het stalen kozijn, dat iets dieper in de gevel ligt. Alle stalen ramen waren met dubbele beglazing uitgevoerd.

Opmerkelijk is ook de verwerking van de bakstenen. De betonnen buitenwand van het kloostergebouw is bekleed met orangerode bakstenen van 10 x 10 x 21 cm, die hiervoor speciaal zijn gebakken. Ze zijn gemetseld in ‘koppenverband’, wat betekent dat alleen de kopse kanten van de bakstenen aan de façadekant zichtbaar zijn. Ook zijn er geen verspringende stootvoegen toegepast, waardoor op de gevel een ruitjespapierachtig raster is ontstaan. Dit is door de architecten gedaan om “het karakter van bekleden zo duidelijk mogelijk te demonstreren.” (8) Het trappenhuis heeft een extra accent gekregen door de kopse kanten van de bakstenen te voorzien van een groene glazuurlaag.

Pagina: 5 van 8

Kapel

We lopen naar de kapel en bestuderen de gevel. Peters schrijft in het Bouwkundig Weekblad dat de constructie van de ronde buitenkant is afgewerkt met een grijs-witte terra nova. (9) Boogers legt uit dat een glasachtig toeslagmateriaal in de afwerkinglaag ervoor zorgde dat de buitenkant een speciale lichtglans kreeg. Daar is nu niets meer van te zien. In tegendeel, de gevel heeft zijn glans verloren en wordt bovendien ontsierd door verschillende reparaties. “Het ponskaartachtige ritme van de raamopeningen doet mij denken aan de beroemde kerk Notre Dame du Haut van de Frans-Zwitserse architect Le Corbusier (10)”, merkt Tieleman op. Boogers kan zich wel vinden in die vergelijking: “Die kerk was in de tijd een veel besproken novum binnen architectenkringen.”

Via het buiten de kapel gebouwde trappenhuis betreden we de kerkruimte, die in 2005 door Opera Ontwerpers met minimale middelen is opgeknapt en geschikt gemaakt voor exposities: “Om de perfecte ronde vorm te kunnen behouden is dit trappenhuis buiten het volume geplaatst”, licht Boogers toe. Hij is onder de indruk van de serene ruimte, die nu gebruikt wordt als tentoonstellingsruimte van Platform 21. Hoewel de wanden voor de lopende tentoonstelling zijn gecamoufleerd met halftransparante doeken is de lichtwerking nog steeds indrukwekkend. Zachtjes sijpelt daglicht via de kleine rechthoekige ‘perforaties’ door het doek naar binnen. Het plafond van de kapel helt licht naar beneden. Het is alsof we onder een ‘uitgezakt’ tentzeil staan: “Dit enigszins schuin naar het middelpunt hellende plafond accentueert de plek waar het altaar stond”, vertelt Boogers. Boven die plek bevindt zich een lichtkoepel met daarin een witte trechter, waardoor het daglicht indirect en egaal naar binnen valt: “Alles draaide in dit ontwerp om de eredienst.” Boogers merkt op dat de muurtjes, die achter de in concentrische rijen geplaatste kerkbanken stonden, zijn verdwenen. Ze vormden een afscheiding tussen de wand en de kerkbanken en waren bekleed met vierkante natuurstenen, waardoor er ruitmotief ontstond vergelijkbaar met de ruitvorm die op de kloostergevel zichtbaar is. De looppaden op de vloer waren eveneens uitgevoerd met vierkante natuurstenen tegels.

Architect Peters verwoordt zijn ontwerpbedoeling in het Bouwkundig Weekblad als volgt: “De kapel bestaat uit één ruimte en biedt plaats aan 300 personen. Doelbewust is hiervoor de ronde vorm gekozen, in verband met de gedachte dat de gelovigen zich om de in het wiskundig centrum

geplaatste offertafel moeten kunnen scharen, om gezamenlijk het H. Offer te vernieuwen. De belichting van de offertafel speelde hierin een grote rol, hetgeen bereikt werd door op het dak boven het altaar een lichtkoepel te plaatsen en de verdere ruimte door kleine perforaties in de buitenwand zwak te verlichten. Dit werd met de kunstverlichting ook nagestreefd.” (11) De concentrische opstelling had Peters volgens Boogers hard moeten

Pagina: 6 van 8

bevechten: “De liturgische commissie vond het maar niks. De opdrachtgevers waren erg behoudend. Maar Peters heeft het toch voor mekaar gekregen. Te meer omdat er toch ook een nieuwe tijd was aangebroken. Een tijd van niet te stoppen vernieuwing”, vertelt hij met een lach die alle moeite en energie die destijds in de onderhandelingen is gestoken relativeert. We nemen de trap naar beneden. “Onder de kapel bevond zich een crypte met veertien ‘oefenaltaren’ voor de priesters in opleiding. Deze altaren stonden elk in een eigen nis”, licht Boogers toe. De wanden van die nissen vormen de steunmuren die de kapelvloer dragen. Bovendien waren de nissen enigszins van de buitenwereld afgesloten door de halfhoge bakstenen muurtjes. Daglicht trad binnen via de bovenkant en de via de zijkantjes van de muurtjes.

Momenteel bevindt zich het in april 2007 geopende restaurant As in de ruimte onder de kapel, en herinnert er bijna niets meer aan de gewijde plek die het was. Het interieurontwerp, evenals het ontwerp voor de buitenruimte, is van Bas van Tol. Alle afscheidingsmuurtjes zijn verdwenen, waardoor er nu vanuit het hele restaurant zicht is op de omgeving. Enkele nissen aan de voorkant van de kapel zijn leeg en vormen nu de entree tot het restaurant. In de andere nissen aan de achterkant staan nu lange tafels met stoelen en banken waar de gasten kunnen eten. “Je kunt hier niet apart aan een tafeltje eten. Aanschuiven is hier het devies. En, je eet wat de pot schaft”, vertelt Tieleman, waarmee er een herinnering aan het kloosterleven levend is gehouden. Ook zijn er lange tafels vanuit het middelpunt van de ruimte geplaatst en is er in de hoek van de voormalige crypte een loungeplek ingericht.

De open keuken is ondergebracht in een speciaal ontworpen unit buiten de kapel. Koken in zijn meest pure vorm is er het uitgangspunt. “Dat betekent dat we op een respectvolle manier laten zien dat het één sterft om het ander te laten leven. As biedt een aansprekende selectie gerechten die voor een groot deel bepaald wordt door de natuur. Veranderingen in seizoen en klimaat werken door in ons menu. In As wordt gekookt met authentieke smaakvolle ingrediënten, afkomstig van veelal biologische leveranciers die klein genoeg zijn om hun eigen keuzes te maken: Pane di Altamura van Panifico Deumila uit Puglia, Fritz Cola van Lorenz Hampl en Mirco Wieggers uit Hamburg, Hollandse geitenkaas van boer De Wolf uit Terwolde”, vermeldt de website. (12) “En, alles wat de gasten niet opeten wordt gevoerd aan de twee ingehuurde varkens”, vertelt Tieleman, terwijl enkele kippen voorbij scharrelen.

Buiten is Boogers onder de indruk van het rechthoekige cortenstalen hekwerk dat om het terras is gebouwd. Het moet uitgroeien tot een grote, omhullende groene wand. Hij is blij met de levendigheid in het voormalige complex, dat een onzekere toekomst tegemoet ziet. Immers, sloop dreigt door alle plannen rondom de Zuidas. “Natuurlijk ben ik tegen sloop van het

Pagina: 7 van 8

complex”, vertelt hij betrokken, “ik kan protest aantekenen, maar ik besef tegelijk dat ik ook maar een radertje ben in de maatschappelijke machinerie.”

Hij weet zich in zijn bezorgdheid gesteund door een aantal prominente architecten en architectuurhistorici onder aanvoering van voormalig Rijksbouwmeester Jo Coenen. Zij hebben de kapel opgenomen in het hoofdstuk ‘Bedreigd’ van hun publicatie Gesloopt, gered, bedreigd: Omgaan met naoorlogse bouwkunst. (13) Boogers benadrukt echter dat het complex als één geheel is ontworpen en dat het klooster en de school daar integraal deel van uitmaken. Directeur van Premisela Dingeman Kuilman, die we tegenkomen op de trappen van het kloostergebouw, is optimistisch en voegt daar aan toe: “Stedenbouwkundige ontwikkeling is een geduldig proces met veel ‘wisselgeld’. Het is geven en nemen en de precieze uitkomst is onzeker. Voorlopig zitten we hier goed. De kerk blijft in elk geval behouden en het kloostergebouw zal ook nog wel een aantal jaren functioneren. Het staat vooralsnog niemand in de weg.”

René Erven

Noten:

1. I. Visser, 'Hoe red je een kerk?', Locus nr. 12, 2003, p. 12-15
 2. Citaten zijn ontleend aan de rondgang die Frans Boogers samen met Elias Tieleman en de auteur door het complex maakten op 23 juli 2007.
 3. 'Enclave op Zuidas', <http://www.virtueelmuseum.nl/home.php?id=72&submenu=2&menu=2>, geraadpleegd op 24 juli 2007.
 4. L. Peters, J.Th. Peters, B. Spängberg, 'St. Nicolaaslyceum te Amsterdam', Bouwkundig Weekblad, nr. 14, 1960. p. 309-313.
 5. N.W. Mäkel, 'Architectonische primeur voor Amsterdam. St. Nicolaaslyceum met een klooster in hoogbouw en een ronde kapel', Technische Gids, 1 augustus 1959, p. 605.
 6. L. Peters, J.Th. Peters, B. Spängberg, 'St. Nicolaasklooster en kapel te Amsterdam', Bouwkundig Weekblad, nr. 5, 1962. p. 97-101, aldaar p. 97.
 7. Pater Bos, 'Programma van eisen Sint Nicolaas Klooster en Kapel', ongedateerd manuscript archief architectenbureau Peters en Boogers. Dit archief bevat correspondentie, tekeningen en foto's van het Sint-Nicolaascomplex. Contactpersoon: Frans Boogers.
 8. Peters, Peters en Spängberg, op. cit. (noot 6), p. 99
 9. Ibidem.
 10. De Notre Dame du Haut is een kapel in het Franse Ronchamp. Het is een architectuuricoon vanwege de bijzondere vormgeving van de Zwitsers-Franse architect Le Corbusier (1887-1965). De kapel kwam gereed in 1957 en werd veelvuldig gepubliceerd in architectuurkringen. Door het hoogoprijzende dak en de gebogen witte muren doet de kapel eerder denken aan een beeldhouwwerk dan aan een gebouw. Het interieur van de kapel ontvangt licht via kleine schijnbaar willekeurige geplaatste ramen die diep verzonken zijn in de dikke muren.
 11. Peters, Peters en Spängberg, op. cit. (noot 6), p. 99
 12. http://www.platform21.com/on_show/103.html, geraadpleegd op 26 juli 2007.
 13. A. de Back, J. Coenen, M. Kuipers, W. Röling red., Gesloopt, gered, bedreigd: Omgaan met naoorlogse bouwkunst, Rotterdam 2004, p. 178.
- © René Erven freelance onderzoeker / journalist en Premisela Dutch Platform for Design and Fashion, juli 2007